

TA'MINOT ZANJIRI BOSHQARUVIGA KIRISH VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Melixanova Mubina Xamidulloxon qizi

Namangan davlat universiteti

Iqtisodiyot fakulteti, Menejment yo'nalishi 4-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: R.Axmedov

Turon FA akademigi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'minot zanjiri boshqaruvi (TZB) tushunchasi va uning zamonaviy iqtisodiy tizimdagi strategik ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ta'minot zanjiri boshqaruvining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini ilmiy tahlil qilishdan iborat. Maqolada nazariy tahlil va solishtirma yondashuv metodlari asosida logistika tizimining evolyutsiyasi, integratsiyalashgan boshqaruv konsepsiyalarining paydo bo'lishi hamda raqamli transformatsiya jarayonlari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'minot zanjirini samarali boshqarish korxonalarda xarajatlarni optimallashtirish, resurslardan unumli foydalanish va raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot xulosalari TZB tizimlarini takomillashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *ta'minot zanjiri, logistika, boshqaruv evolyutsiyasi, integratsiya, raqamli transformatsiya, samaradorlik.*

Аннотация. *В статье рассматривается сущность управления цепями поставок (УЦП) и его стратегическая роль в современной экономике. Цель исследования заключается в научном анализе этапов формирования и развития управления цепями поставок. На основе методов теоретического и сравнительного анализа изучена эволюция логистических систем, развитие интегрированных концепций управления и влияние цифровой трансформации на цепи поставок. Полученные результаты показывают, что эффективное управление цепями поставок способствует оптимизации затрат, повышению эффективности использования ресурсов и укреплению конкурентоспособности предприятий. Выводы исследования могут быть использованы при совершенствовании систем УЦП и внедрении инновационных технологий в условиях глобализации.*

Ключевые слова: *цепь поставок, логистика, эволюция управления, интеграция, цифровая трансформация, эффективность.*

Abstract. *This article explores the concept of Supply Chain Management (SCM) and its strategic importance in modern economic systems. The main objective of the study is to provide a scientific analysis of the formation and developmental stages of SCM. Using theoretical and comparative research methods, the evolution of logistics*

systems, the emergence of integrated supply chain management approaches, and the impact of digital transformation on supply chains are examined. The findings indicate that effective SCM plays a crucial role in optimizing costs, improving resource utilization, and enhancing the competitiveness of organizations. The study concludes with practical recommendations aimed at improving supply chain management systems and implementing innovative technologies in the context of globalization.

Keywords: supply chain management, logistics, management evolution, integration, digital transformation, efficiency.

Kirish

Hozirgi globallashuv sharoitida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida raqobat tobora kuchayib borayotgan bir paytda korxonalar faoliyatida samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar ehtiyojini to'liq qondirish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida resurslardan oqilona foydalanish hamda mahsulotni iste'molchiga tez va sifatli yetkazib berish zamonaviy biznesning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ta'minot zanjiri boshqaruvi (Supply Chain Management – SCM) bugungi kunda strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqaruv konsepsiyasiga aylangan.

Ta'minot zanjiri boshqaruvi korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlash, xomashyo yetkazib beruvchilardan boshlab tayyor mahsulot yakuniy iste'molchiga yetib borguniga qadar bo'lgan barcha jarayonlarni yagona tizim sifatida boshqarishni nazarda tutadi. Bu jarayonlar tarkibiga xarid qilish, ishlab chiqarish, saqlash, transport, taqsimot, logistika xizmatlari hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi ko'plab bo'g'inlar kiradi. SCMning asosiy maqsadi zanjirdagi barcha ishtirokchilar o'rtasida muvofiqlashtirilgan boshqaruvni yo'lga qo'yish orqali umumiy qiymat yaratish va raqobatbardoshlikni oshirishdan iboratdir.

So'nggi yillarda ta'minot zanjiri boshqaruvi nafaqat yirik sanoat korxonalari, balki qishloq xo'jaligi, savdo, transport va xizmat ko'rsatish sohalarida ham keng qo'llanilmoqda. Chunki zamonaviy iste'molchilar mahsulot sifatiga, narxiga va yetkazib berish tezligiga katta e'tibor qaratmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida global ta'minot zanjirlarida yuzaga kelgan uzilishlar SCM tizimining naqadar muhimligini yana bir bor namoyon etdi. Korxonalar ta'minot jarayonlarini raqamlashtirish, risklarni boshqarish va logistika tizimlarini optimallashtirish orqali barqarorlikka erishishga intilmoqda.

Ta'minot zanjiri boshqaruvi konsepsiyasi tarixan bir necha rivojlanish bosqichlarini bosib o'tgan. Dastlab logistika faqat transport va ombor faoliyatini boshqarish bilan cheklangan bo'lsa, keyinchalik integratsiyalashgan logistika tizimlari shakllandi. 1980–1990-yillarda korxonalar o'rtasidagi hamkorlik kuchayishi natijasida SCM mustaqil boshqaruv konsepsiyasi sifatida rivojlandi. XXI asrga kelib esa raqamli texnologiyalar,

sun'iy intellekt, big data va avtomatlashtirilgan tizimlar SCMning yangi bosqichiga ko'tarilishiga sabab bo'ldi.

Mazkur maqolada ta'minot zanjiri boshqaruvi tushunchasining mohiyati, uning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, shuningdek zamonaviy iqtisodiyotda tutgan o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda ushbu tizimning istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari yoritib beriladi.

Tahlil va muhokama.

Ta'minot zanjiri boshqaruvi (Supply Chain Management – SCM) zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim strategik yo'nalishlaridan biri sifatida korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib bormoqda. Chunki global bozorda muvaffaqiyatga erishish faqat mahsulot ishlab chiqarish bilan emas, balki uni samarali yetkazib berish, xarajatlarni optimallashtirish va barcha zanjir bo'g'inlari o'rtasida integratsiyani ta'minlash bilan bog'liqdir.

SCM konsepsiyasi dastlab logistika faoliyatining kengaytirilgan shakli sifatida qaralgan bo'lsa-da, bugungi kunda u mustaqil boshqaruv tizimi sifatida shakllangan. Chopra va Meindl ta'kidlaganidek: “Supply chain management involves the coordination of flows of products, information, and finances among supply chain stages to maximize overall value” (Chopra & Meindl, 2016). Ushbu ta'rifdan ko'rinadiki, SCM faqat moddiy oqimlarni emas, balki axborot va moliyaviy resurslarni ham muvofiqlashtirishni talab qiladi. Bu esa uni oddiy logistika jarayonlaridan farqlaydi. Christopher (2016) esa ta'minot zanjiri boshqaruvining asosiy maqsadi sifatida mijoz ehtiyojlarini qondirishni ko'rsatadi: “The objective of supply chain management is to create customer value at the lowest total cost.” (Christopher, 2016). Demak, SCM tizimi samaradorligi faqat xarajatlarni kamaytirish bilan emas, balki mijoz uchun qiymat yaratish darajasi bilan ham baholanadi.

Ta'minot zanjiri boshqaruvi tarixiy rivojlanish jarayonida bir necha bosqichlarni bosib o'tgan.

1. An'anaviy logistika bosqichi (1950–1970-yillar). Bu davrda korxonalar asosan transport va ombor jarayonlariga e'tibor qaratgan. Jarayonlar alohida boshqarilgan bo'lib, integratsiya darajasi past bo'lgan. Bowersox va Closs (1996) ushbu davrni quyidagicha izohlaydi: “Early logistics management focused mainly on physical distribution activities rather than integrated supply networks.” (Bowersox & Closs, 1996). Bu holat xarajatlarning ortishiga va resurslardan samarali foydalanmaslikka olib kelgan.

2. Integratsiyalashgan logistika bosqichi (1980-yillar). Ushbu davrda logistika jarayonlari korxona ichida yagona tizim sifatida shakllana boshladi. Xarid, ishlab chiqarish va taqsimot faoliyatini birlashtirishga intilish kuchaydi. Stevens (1989) bu jarayonni quyidagicha baholaydi: “Integration within the organization is the first step toward full supply chain management.” (Stevens, 1989). Bu bosqich SCMning keyingi rivojlanishiga zamin yaratdi.

3. Global SCM va hamkorlik bosqichi (1990–2000-yillar). Bu davrda korxonalar faqat ichki integratsiya bilan cheklanmay, yetkazib beruvchilar va distribyutorlar bilan hamkorlikni kuchaytirdi. Natijada ta'minot zanjiri global xarakter kasb eta boshladi. Mentzer va boshqalar (2001) ta'minot zanjiri tushunchasiga quyidagicha yondashadi: "Supply chain management is the systemic, strategic coordination of traditional business functions across companies." (Mentzer et al., 2001). Demak, SCM endi kompaniyalararo boshqaruv konsepsiyasi sifatida rivojlandi.

4. Raqamli SCM bosqichi (XXI asr). Bugungi kunda SCM sun'iy intellekt, big data, blockchain va IoT texnologiyalari bilan yangi bosqichga ko'tarildi. Bu esa jarayonlarni avtomatlashtirish, risklarni boshqarish va tezkor qaror qabul qilish imkonini bermoqda. Ivanov (2020) pandemiya sharoitida SCMning barqarorligi haqida shunday yozadi: "Digital supply chains increase resilience and reduce disruption risks in global networks." (Ivanov, 2020). Bu fikr shuni ko'rsatadiki, zamonaviy SCM nafaqat samaradorlik, balki barqarorlikni ham ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston iqtisodiyotida, ayniqsa agrar sektor va eksport salohiyatini oshirish jarayonida SCM tizimining ahamiyati ortib bormoqda. Logistika infratuzilmasini rivojlantirish, transport yo'laklarini kengaytirish va mahsulot yetkazib berish tizimlarini raqamlashtirish mamlakat uchun muhim vazifadir.

Xulosa

Mazkur maqolada ta'minot zanjiri boshqaruvi (Supply Chain Management – SCM) tushunchasining mohiyati, uning shakllanishi hamda rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'minot zanjiri boshqaruvi zamonaviy iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, xarajatlarni optimallashtirish va iste'molchilar ehtiyojini maksimal darajada qondirishda muhim strategik vosita hisoblanadi.

Tahlillar shuni isbotladiki, SCM konsepsiyasi dastlab transport va ombor jarayonlarini boshqarishga asoslangan an'anaviy logistika shaklida paydo bo'lgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan integratsiyalashgan tizim sifatida rivojlanib, kompaniyalararo hamkorlikni ta'minlovchi global boshqaruv konsepsiyasiga aylangan. Ayniqsa, XXI asrda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, big data va IoT kabi innovatsion yechimlarning ta'minot zanjirlariga joriy etilishi SCMning yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'ldi.

Bugungi kunda ta'minot zanjiri boshqaruvi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki global tarmoqlarda yuzaga keladigan risklar va uzilishlarga qarshi barqarorlikni ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Pandemiya va boshqa global inqirozlar SCM tizimining muhimligini yanada kuchaytirib, korxonalarni ta'minot jarayonlarini raqamlashtirish va moslashuvchan strategiyalar ishlab chiqishga undadi.

Shuningdek, O'zbekiston sharoitida, xususan agrar sektor va sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish hamda logistika infratuzilmasini

rivojlantirish jarayonida ta'minot zanjiri boshqaruvining ahamiyati tobora ortib bormoqda. SCM konsepsiyasini milliy iqtisodiyotda keng joriy etish mahsulot tannarxini kamaytirish, yetkazib berish tizimlarini optimallashtirish va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, ta'minot zanjiri boshqaruvi korxonalar uchun strategik ustunlik yaratadigan, innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydigan hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiladigan zamonaviy boshqaruv konsepsiyasi sifatida baholanadi. Kelgusida SCM tizimlarini yanada takomillashtirish va raqamli transformatsiya jarayonlarini chuqurlashtirish ushbu sohaning asosiy istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar / References

1. Bowersox, D., & Closs, D. (1996). *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*. New York: McGraw-Hill.
2. Chopra, S., & Meindl, P. (2016). *Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation* (6th ed.). Pearson.
3. Christopher, M. (2016). *Logistics and Supply Chain Management* (5th ed.). London: FT Publishing.
4. Ivanov, D. (2020). Predicting the impacts of epidemic outbreaks on global supply chains. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 136, 101922. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101922>
5. Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D., & Zacharia, Z. G. (2001). Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics*, 22(2), 1–25. <https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2001.tb00001.x>
6. Stevens, G. C. (1989). Integrating the supply chain. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 19(8), 3–8. <https://doi.org/10.1108/EUM000000000000664>
7. Heizer, J., Render, B., & Munson, C. (2017). *Operations Management: Sustainability and Supply Chain Management* (12th ed.). Pearson.
8. Hugos, M. (2018). *Essentials of Supply Chain Management* (4th ed.). Wiley.
9. Lambert, D. M., & Cooper, M. C. (2000). Issues in supply chain management. *Industrial Marketing Management*, 29(1), 65–83. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(99\)00113-3](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(99)00113-3)
10. Simchi-Levi, D., Kaminsky, P., & Simchi-Levi, E. (2008). *Designing and Managing the Supply Chain: Concepts, Strategies, and Case Studies* (3rd ed.). McGraw-Hill.

